

Πέντε μήνες μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 η πολιτική σκηνή της χώρας βρίσκεται σε μια διαρκή κατάσταση αναδιάρθρωσης και διεργασιών. Κεντρικό ζήτημα αποτελεί βεβαίως η «κρίση του δικομματισμού», ο χαρακτήρας της κρίσης αυτής («μονιμότερη» ή «συγκυριακή») και, βεβαίως, οι τρόποι εξόδου από την κρίση αυτή.

1. Η κρίση του δικομματισμού.

Από τις αρχές του 2007 είχε αρχίσει να εμφανίζεται – πάνω από κάθε αναμενόμενο «λογικό» μεταπολιτευτικό ποσοστό – μια τάση αποδέσμευσης σημαντικού μέρους του εκλογικού σώματος από τα δύο κόμματα διακυβέρνησης και, αντίστοιχα, μια σημαντική τάση για ενίσχυση των εκτός δικομματισμού κομμάτων σε σημαντικά επίπεδα.. Από τον Μάιο του 2007 άρχισε στις ποιοτικές έρευνες να καταγράφεται, επίσης, μια *ιδιαίτερης έντασης* απαξίωση του πολιτικού συστήματος και της αποτελεσματικότητάς του, ένταση που προδίκαιζε ότι θα ήταν εξαιρετικά απίθανη η εκλογική της απορρόφηση από τα δύο μεγάλα κόμματα. Έτσι, στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 καταγράφηκε μια πτώση του δικομματισμού περίπου κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες (επί των εγκύρων ψήφων), ενώ αυξήθηκε σε σχέση με τις Βουλευτικές εκλογές του 2004 και η αποχή κατά 3 περίπου μονάδες (επί του εκλογικού πληθυσμού). Με άλλα λόγια, μεταξύ 2004-2007 αποδεσμεύτηκε από την εκλογική επιρροή των δύο μεγάλων κομμάτων ένα ποσοστό που αγγίζει περίπου το 10% του συνολικού εκλογικού σώματος. Η πολιτική και εκλογική αυτή μετατόπιση είναι σχεδόν «εκρηκτική» και βρίσκεται βεβαίως στο επίκεντρο της συζητούμενης «κρίσης του δικομματισμού». Η τάση αυτή συνεχίστηκε και μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου, εντάθηκε τους επόμενους μήνες και καταγράφεται και σήμερα σε μεγαλύτερο βαθμό, τόσο λόγω των κυβερνητικών πολιτικών όσο και λόγω της πολιτικής αδυναμίας του

Σε μια πρώτη ανάγνωση, η κρίση του δικομματισμού αποτελεί έκφραση της πολιτικής αδυναμίας των δύο κομμάτων διακυβέρνησης. Η μεν ΝΔ έχει αρχίσει να εισπράττει τη σημαντική φθορά της κυβερνητικής της διαχείρισης, διαχείριση που καταγράφεται πλέον ως «αντιλαϊκή», «ασυνεπής», «ασύνδετη», «αναποτελεσματική», «άτολμη» και πλέον «μη ηθικό έλλειμμα», το δε ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε πρωτοφανή για τα δεδομένα του «έλλειψη καθαρού και διακριτού πολιτικού στίγματος», με αποτέλεσμα η τοποθέτησή του στο κομματικό σύστημα να γίνεται ολοένα και πιο «μεσαία» και πιο «αδύναμη». Οι δύο πόλοι του δικομματισμού βρίσκονται συνεπώς σε «δομική κρίση».

Ωστόσο, η κρίση του δικομματισμού δεν ισοδυναμεί με την κρίση των δύο κομμάτων εξουσίας (αν και βεβαίως την εμπεριέχει). Στην ουσία πρόκειται για κρίση του μεταπολιτευτικού πολιτικού και κομματικού συστήματος, το οποίο βρίσκεται σήμερα σε μια *κατάσταση συνολικής αδυναμίας*. Δεν παράγει αποτελέσματα ούτε στο επίπεδο των (κατεστημένων) κρατικών πολιτικών ούτε στο επίπεδο των κοινωνικών αναγκών. Δεν μπορεί να βρει δικλείδες συναίνεσης, αλλά ούτε και να δημιουργήσει σαφείς ανταγωνιστικούς (κομματικούς) πόλους. Θα ήθελε (ρητορικά) να διατηρήσει ρυθμιστικές πολιτικές στο επίπεδο της κρατικής διαχείρισης, αλλά έχοντας παραχωρήσει στην αγορά ζωτικότερους χώρους «μεταρρυθμιστικής» πρακτικής. Έχει αποτύχει στον πυρήνα της σύγχρονης διακυβέρνησης: τη ρύθμιση των σχέσεων και των ορίων μεταξύ κράτους / ιδιωτικής οικονομίας.

Η δομική κρίση του δικομματικού πολιτικού συστήματος ερμηνεύει το γεγονός ότι την (εκλογική) πτώση του ενός κόμματος δεν την καρπούται πλέον το άλλο, αλλά αντίθετα η πτώση του ενός παρασύρει και το άλλο.

Για τους λόγους αυτούς, η σημερινή κρίση του δικομματισμού δεν θα απορροφηθεί εύκολα από τα δύο κόμματα εξουσίας. Στην πραγματικότητα, **βρισκόμαστε στις απαρχές ευρύτατων αλλαγών στη μορφή των κομμάτων, στη μορφή του κομματικού συστήματος, αλλά και στον πυρήνα των πολιτικών σχέσεων εκπροσώπησης**. Αυτή είναι και η ουσιώδης διαφορά μεταξύ της σημερινής περιόδου από αυτήν του 1996, όταν και πάλι τότε τα δύο κόμματα εξουσίας βρέθηκαν με παρόμοια εκλογικά ποσοστά, χωρίς όμως αυτό να συνδέεται με το ευρύτερο πολιτικό σύστημα της εποχής και τα πολιτικά του εργαλεία.

Πρέπει, επίσης, να συνυπολογιστεί στη σημερινή συγκυρία και το στοιχείο της σχεδόν πλήρους απαξίωσης του πολιτικού προσωπικού των δύο κομμάτων εξουσίας στο πεδίο της κοινωνικής αντιπροσώπευσης (με ελάχιστες εξαιρέσεις στους ηγετικούς πυρήνες), γεγονός που στερεί από αυτά τις δυνατότητες διαμεσολάβησης και άρθρωσης πειστικών πολιτικών και πρακτικών.

2. Στασιμότητα και πτωτική τάση για ΠΑΣΟΚ – ΝΔ

Η νίκη της ΝΔ στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 ήταν από καιρό πριν «προεξοφλημένη». Ωστόσο, η καθολική υπεροχή της έναντι του ΠΑΣΟΚ (δείκτες εικόνας κομμάτων, ικανότητας διακυβέρνησης, ατομικών προσδοκιών, εικόνας ηγετών), δεν απέτρεψε την εκλογική φθορά που καταγράφηκε σε περίπου 3,5 ποσοστιαίες μονάδες (επί των εγκύρων ψήφων). Η εικόνα υπεροχής εξακολουθεί να καταγράφεται και σήμερα, όμως σε αρκετά χαμηλότερα επίπεδα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα για την κυβέρνηση είναι ότι, με τη δεύτερη εκλογική της νίκη έχει αναλωθεί όλο σχεδόν το απόθεμα συναίνεσης από την κοινή γνώμη που διέθετε. Εμφανίζει σήμερα έντονες πτωτικές τάσεις και, ενώ διατηρεί ακόμη προβάδισμα έναντι του ΠΑΣΟΚ, τα ποσοστά της εκτιμάται ότι κυμαίνονται μεταξύ 38-39%. Με συνθήκες δομικής κρίσης του δικομματισμού, υπό το βάρος της (αναπόφευκτης) κυβερνητικής φθοράς και φέροντας πλέον ακέραη την ευθύνη για τα δομικά προβλήματα της διακυβέρνησης, φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο να ανακάμψει εκλογικά πάνω από το όριο αυτό, το πιθανότερο είναι να κινηθεί πολύ κάτω από αυτό. Το ισχυρότερο – και, ίσως, μοναδικό πλέον – όπλο της παραμένει η αλώβητη ακόμα εικόνα του Κ.Καραμανλή.

Η εκλογική εσωκομματική νίκη του Γ.Παπανδρέου στο ΠΑΣΟΚ δεν έχει μέχρι στιγμής αποτυπωθεί σε μια ανατροπή των πολιτικών συσχετισμών. Το πρόβλημα του ΠΑΣΟΚ έχει τρεις διαστάσεις: α) έχει ασαφή κοινωνική συμμαχία, γεγονός που εκλογικά εκφράζεται πλέον με ένα «άμορφο πολυσυλλεκτισμό», χωρίς συμπαγή «κοινωνικό κορμό», β) έχει ασαφές πολιτικό-προγραμματικό στίγμα στην κοινωνία, γ) έχει πρόβλημα εικόνας στελεχών, κυρίως στο μεσαίο και τοπικό στελεχιακό δυναμικό του. Το κόμμα αυτό βρίσκεται σήμερα σε μια απολύτως μεταβατική κατάσταση, με άγνωστη έκβαση. Καλείται να επαναπροσδιορίσει προγραμματικά τις κοινωνικές του συμμαχίες, να «ξεκαθαρίσει» το πολιτικό του στίγμα και να ανανεωθεί στελεχιακά. Η τριπλή αυτή μετάβαση συντελείται στο έδαφος μιας σημαντικότητας φθοράς του παλαιού κομματικού προτύπου, κάτι που δυσχεραίνει και επιβραδύνει την έξοδο από την κρίση. Το ΠΑΣΟΚ σήμερα παρουσιάζει εικόνα

εκλογικής στασιμότητας και διαρροών, κυρίως προς το χώρο του ΣΥΡΙΖΑ και εν γένει την αριστερά. Η εκλογική δυναμική του κινείται στα επίπεδα του 36-37%. Η εικόνα κρίσης των δύο κομμάτων στον πυρήνα των «πολυσυλλεκτικών» εκλογικών τους εκπροσωπήσεων τα «σπρώχνει» σε μια εκλογική επιρροή της τάξης του 35% το καθένα. Με λίγα λόγια, τείνει να τα περιορίσει στον «σκληρό πυρήνα» των μεταπολεμικών ποσοστών της «δεξιάς» και της «κεντρώας δημοκρατικής» παράταξης, χωρίς εύκολες διόδους διεύρυνσης. Αν προφανώς η συρρίκνωση συνεχιστεί και θίξει και τον «σκληρό πυρήνα», τότε θα είμαστε μπροστά σε εκρηκτικές αναδιατάξεις του κομματικού μεταπολιτευτικού συστήματος.

3. Οι εκτός δικομματισμού πολιτικές δυνάμεις

Από την κρίση του πολιτικού συστήματος και των κομμάτων εξουσίας ενισχύονται αυτή τη στιγμή όλοι οι υπόλοιποι πολιτικοί χώροι, ο ΛΑΟΣ στο χώρο της υπερ-συντηρητικής δεξιάς, το ΚΚΕ και ο ΣΥΡΙΖΑ στο χώρο της αριστεράς, αλλά και οι Οικολόγοι στον «κεντροαριστερό» χώρο. Το άθροισμα των «μικρών» αντιδικομματικών δυνάμεων προσεγγίζει κατ'εκτίμηση τη στιγμή αυτή το 25-27% του εκλογικού σώματος, παρουσιάζοντας τάσεις συνεχούς ανόδου. Το ΚΚΕ εκτιμάται στο 9-10%, ο ΣΥΡΙΖΑ ομοίως, ίσως και με προβάδισμα ελαφρύ έναντι του ΚΚΕ, ο ΛΑΟΣ στο 5%, οι Οικολόγοι 1.5-2%.

Στην ουσία δηλαδή, το κομματικό σύστημα τείνει να τριχοτομηθεί σε ΝΔ – ΠΑΣΟΚ και «άλλες κομματικές επιλογές», σε ισοδύναμα περίπου ποσοστά. Η εικόνα αυτή άλλωστε παρατηρήθηκε στις μεγάλες αστικές περιφέρειες της χώρας στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 (Α' Αθήνας, Β' Αθήνας, Α' και Β' Πειραιά, Α' Θεσσαλονίκης, κ.λπ), όπου κατοικούν και ψηφίζουν τα περισσότερο επικριτικά στο δικομματισμό κοινωνικά στρώματα: νέοι εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα και νεότερο ηλικιακά εκλογικό σώμα (έως 40 ετών).

Από τα μικρότερα κόμματα, αναμφισβήτητα στη σημερινή φάση τη μεγαλύτερη δυναμική εμφανίζει ο χώρος του ΣΥΡΙΖΑ και αυτό για δύο λόγους: α) γιατί καταφέρνει με τον κινηματικό ριζοσπαστισμό του να υπερφαλαγγίζει για πρώτη φορά το ΚΚΕ από τα αριστερά και να γίνεται δέκτης της πολιτικής αλλά και «πολιτιστικής» διαμαρτυρίας εκτεταμένων κοινωνικών στρωμάτων νέων εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα, β) γιατί καταφέρνει να εκμεταλευτεί τη δομική κρίση του ΠΑΣΟΚ και να γίνεται πόλος υποδοχής κοινωνικών στρωμάτων που αποδεσμεύονται από αυτό. Το εύρος δηλαδή που τείνει να καταλαμβάνει ο χώρος αυτός στην πολιτική σκηνή έχει διευρυνθεί πάρα πολύ και αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι για πρώτη φορά στην ιστορία του εμφανίζει ιδεολογική συμπαγότητα του προσδίδει σημαντικές κοινωνικές και εκλογικές δυνατότητες. Ο χώρος αυτός βρίσκεται, σε σχέση με τα άλλα «μικρά» κόμματα, σε μεγαλύτερη ιδεολογικο-πολιτική συνάφεια με τα κοινωνικά στρώματα που αποδεσμεύονται από το δικομματισμό. Επίσης, η αναμενόμενη εκλογή Τσίπρα στην προεδρία του Συνασπισμού αναμένεται να επιδράσει συμβολικά στους εκλογικούς συσχετισμούς, ιδιαίτερα στο «νεαρότερο εκλογικό σώμα» (18-45 ετών), αλλά και να αυξήσει το «αντιδικομματικό ρεύμα» στην κοινωνική αυτή κατηγορία, λειτουργώντας καταλυτικά στο σύνολο των πολιτικών δυνάμεων.

Οι δυνάμεις του ΚΚΕ και του ΛΑΟΣ εμφανίζονται σταθερές, με μικρές μάλιστα αυξητικές τάσεις. Όσο η «δεξαμενή» της κοινωνικής διαμαρτυρίας απέναντι στο πολιτικό σύστημα θα γεμίζει, τόσο περισσότερες θα είναι οι πιθανότητες των δύο αυτών κομμάτων να διευρύνουν την επιρροή τους, η οποία εδράζεται κυρίως στα πιο

χαμηλά λαϊκά («φτωχά») κοινωνικά στρώματα, στον αγροτικό πληθυσμό και στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες.

Μια αξιοσημείωτη διεργασία, τέλος, στο χώρο της πολιτικής σκηνής αφορά το ρεύμα των Οικολόγων. Παρά το γεγονός ότι ακόμα χαρακτηρίζεται από μεγάλη ρευστότητα, ωστόσο αρχίζει να καταγράφεται με συστηματικότητα λίγο πάνω από τα επίπεδα της ποσοστιαίας μονάδας. Δεν αποκλείεται η συνέχιση των φυγόκεντρων τάσεων στο ΠΑΣΟΚ, να αυξήσει την εκλογική δυναμική του χώρου αυτού, ο οποίος με βάση τη «συμβατική» πολιτική ορολογία τοποθετείται μάλλον στην «κεντροαριστερά» και ως εκ τούτου μπορεί να αποτελέσει έναν αναπάντεχο ανταγωνιστή για το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Τέλος, είναι προφανές ότι αν η δομική κρίση του δικομματισμού συνεχιστεί το επόμενο διάστημα δεν θα πρέπει να αποκλειστεί η πιθανότητα απόπειρας κάλυψης του κενού και από άλλους πολιτικούς χώρους, πέραν των τεσσάρων μικρών. Το βέβαιο είναι ότι αυτή τη στιγμή όλες οι δυναμικές έχουν χώρο ανάπτυξης, μέσα σε ένα κομματικό σύστημα εξαιρετικά ασθενές και ευμετάβλητο.